

IJTIMOY MOSLASHUV VA UNING PEDAGOGIK OMILLARI (QIZLAR MISOLIDA)

Gaynazarova Gulbaxor Abdullayevna

Nizomiy nomidagi TDPU v.b dotsenti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7444985>

Annotatsiya. *Individning ijtimoiy muhitga doimiy faol moslashish jarayoni va bu jarayonning natijasi. Ijtimoiy moslashuv uzluksiz xususiyatga ega ekanligiga qaramasdan, uni, odatda, individning o'z faoliyatini va o'zini o'rab turgan ijtimoiy davrasini tubdan o'zgartirish davrlari bilan bog'laydilar. Dunyoning rivojlangan mamlakatlari G'arbiy Yevropa, AQShda qizlarning ijtimoiy faolligini oshirish, o'ziga ishonchni tarbiyalash dolzarb pedagogik vazifalardan biriga aylanmoqda. Mazkur masala bo'yicha Yevropa Ittifoqida qizlarning yetuk va faol shaxs bo'lib rivojlanishlari uchun barcha imkoniyatlar ishga solinib, qizlar ijtimoiy faolligining samarali nazariya va texnologiyalari ishlab chiqilgan.*

Kalit so'zlar: *ijtimoiy moslashuv, sotsiolizatsiya, adaptatsiya, pedagogika, psixologiya, individ, jahon mamlakatlari.*

СОЦИАЛЬНАЯ АДАПТАЦИЯ И ЕЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ (НА ПРИМЕРЕ ДЕВУШЕК)

Аннотация. *Процесс постоянной активной адаптации индивида к социальной среде и результат этого процесса. Несмотря на то, что социальная адаптация носит непрерывный характер, ее обычно связывают с периодами коренного изменения собственной деятельности индивида и социального круга, который его окружает. В развитых странах мира Западной Европы, США одной из актуальных педагогических задач становится повышение социальной активности девочек, воспитание уверенности в себе. По данному вопросу в Европейском союзе разработаны эффективные теории и технологии социальной активности девочек, которые позволяют девочкам развиваться как зрелым и активным личностям.*

Ключевые слова: *социальная адаптация, социализация, адаптация, педагогика, психология, личность, страны мира.*

SOCIAL ADAPTATION AND ITS PEDAGOGICAL FACTORS (ON THE EXAMPLE OF GIRLS)

Abstract. *The process of constant active adaptation of the individual to the social environment and the result of this process. Despite the fact that social adaptation is continuous, it is usually associated with periods of radical change in the individual's own activities and the social circle that surrounds him. In the developed countries of the world of Western Europe, the USA, one of the urgent pedagogical tasks is to increase the social activity of girls, the education of self-confidence. On this issue, the European Union has developed effective theories and technologies for the social activity of girls that allow girls to develop as mature and active individuals.*

Keywords: *social adaptation, socialization, adaptation, pedagogy, psychology, personality, countries of the world.*

Biz o'z qoidalari, me'yorlari va talablariga ega bo'lgan dinamik jamiyatda yashayapmiz. Bu dunyoga kelgan har bir inson muloqot ehtiyoji bilan yashaydi. Bolalarning boshqa odamlarga bo'lgan birinchi reaksiyalari 1,5-2 oyligida sodir bo'ladi. Bu har bir inson atrofdagi odamlarsiz,

muloqot va jamiyatdagi rivojlanishsiz to'liq mavjud bo'la olmaydigan ijtimoiy mavjudot ekanligini tasdiqlaydi. Ammo belgilangan me'yor va qoidalarga moslashish jarayoni tug'ilishdan keyin birdaniga sodir bo'lmaydi. Bu bizning hayotimizning muayyan qismini talab qiladi va hamma uchun har xil bo'ladi.

Bu shaxsning murakkab o'zgarishi, uning jamiyatdagi moslashuvi, ichki tuzilmalarining rivojlanishi, tashqi o'zaro ta'sirlar va boshqalarni belgilaydi, chunki jamiyat va shaxs tuzilmalariga qo'yiladigan talablar doimiy ravishda o'zgarib boradi. Shuning uchun, ijtimoiylashuv bosqichlari va turlaridan o'tib, odam ba'zida yordamga muhtoj bo'ladi. Xo'sh, odamning jamiyatga moslashuvining qanday turlari mavjud va bu qanday jarayon?

Ijtimoiy moslashuv - individning ijtimoiy muhitga doimiy faol moslashish jarayoni va bu jarayonning natijasi. Ijtimoiy moslashuv uzluksiz xususiyatga ega ekanligiga qaramasdan, uni, odatda, individning o'z faoliyatini va o'zini o'rab turgan ijtimoiy davrasini tubdan o'zgartirish davrlari bilan bog'laydilar. Moslashish jarayonining ijtimoiy muxitga faol ta'sir etish ko'rinishi va muhitdagi maqsad va qadriyatlarni kelishuvchanlik b-n, passiv qabul qilish ko'rinishi bo'ladi. Ijtimoiy moslashuv shaxs ijtimoiylashuvining asosiy ijtimoiy-psixologik omillaridan biridir. Ijtimoiy moslashuvning samaradorligi ko'p jihatdan individ o'zini va o'zining ijtimoiy aloqalarini qanchalik o'xshash (adekvat) anglashiga bog'liq. O'zi to'g'risidagi ijtimoiy tasavvurning noto'g'riligi yoki yetarlicha emasligi Ijtimoiy moslashuv ning buzilishiga olib keladi, bu holat (voqelik) ning eng ayanchli ko'ri-nishi autizm (individning atrofdagilar bilan muloqot qilishdan qochib, o'zining ichki kechinmalari dunyosiga g'arq bo'lishi) dir. Ijtimoiy moslashuv muammosi jahon psixologiyasida psixoanaliz, autizm, deprivatsiya kabi ilmiy yo'nalishlarda tadqiq etib kelinadi. Bunda asosiy e'tibor moslashuvning buzilishiga (ruhiy sohadagi buzilishlar, begonalashish, apatiya, alkogolizm, giyohvandlik va b.) va uni tuzatish (korreksiyalash) ning psixoterapevtik uslublariga, autotrening, sotsiotrening vositalariga yo'naltiriladi. Muhitga shaxsning kirishib ketishi uning xulqi, faoliyati, muomalasi orqali sodir bo'lsa moslashishning mukammalligi vujudga keladi. Shaxsning katta yoki kichik guruxlar muhitiga moslashishi ishlab chiqarish. samaradorligini oshiradi, ta'lim-tarbiya jarayonini yaxshilashga yordam beradi.

Ijtimoiy moslashuv hamma davrlarda ham katta ahamiyatga ega bo'lgan.

Dunyoning rivojlangan mamlakatlari G'arbiy Yevropa, AQShda qizlarning ijtimoiy faolligini oshirish, o'ziga ishonchni tarbiyalash dolzarb pedagogik vazifalardan biriga aylanmoqda. Mazkur masala bo'yicha Yevropa Ittifoqida qizlarning yetuk va faol shaxs bo'lib rivojlanishlari uchun barcha imkoniyatlar ishga solinib, qizlar ijtimoiy faolligining samarali nazariya va texnologiyalari ishlab chiqilgan. Bu esa, qizlarda faoliyatning ijtimoiy muhim ko'rinishlarida o'z ifodasini topadigan mustaqil, tashabbuskor, mas'uliyatli, ijodkor, faol bo'lishlarini taqozo etmoqda. Bugungi kundagi amalga oshirilayotgan globallashuvning tobora avj olishi tarbiyaga yangicha tizimli yondashuv asosida qizlardagi ijobiy fazilatlarini shakllantirishda oila, maktab va jamiyat o'rtasida ilmiymetodik uzviylikni yuqori pog'onalarga ko'tarishni talab etadi.

Respublikamizda qizlarni sog'lom va barkamol shaxs sifatida shakllantirish, ijodiy va intellektual salohiyatini ro'yobga chiqarish, XXI asr talablariga to'liq javob beradigan har tomonlama yetuk shaxs sifatida voyaga yetkazish uchun zarur bo'lgan barcha shart-sharoitlar va imkoniyatlar yaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2019 yil 3

maydagi PQ-4307-son qarori ijrosini ta'minlash, shuningdek, yoshlarni mustaqil hayotga dunyoqarashi keng, faol fuqarolar etib tarbiyalash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda 1059-son qaroriga ko'ra, "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi" qabul qilindi. "Uzluksiz ma'naviy tarbiya Konsepsiyasi"da belgilangan vazifalardan kelib chiqib, xotin-qizlarda jamoatchilik, siyosat, huquq-tartibot, ishlab-chiqarish, ta'lim, sanoat, tadbirkorlik, boshqaruv sohalarida o'ziga ishonchni hamda faollikni oshirishni taqozo etadi. Shundan kelib chiqib, har bir millatning kelajagini ta'minlashda qizlarning ijtimoiy faollikni oshirish zarurligini ko'rsatadi.

2018 yilning may oyidan buyon Respublikamizning barcha hududlarida Xotin-qizlar qo'mitalari huzurida bosqichma-bosqich Ayollar ijtimoiy moslashuv markazlari tashkil etilmoqda. Bugungi kunga qadar respublika bo'ylab jami 130 ta markazlar faoliyat yuritib kelmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947-son "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi, 2019 yil 29 apreldagi PF-5712-son "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmonlari, 2018 yil 14 avgustdagi PQ-3907-son "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining 2021 yil 28 maydagi SQ-297-IV-son "2030 yilga qadar O'zbekiston Respublikasida gender tenglikka erishish strategiyasini tasdiqlash haqida"gi, Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi 187-son "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi, 2019 yil 31 dekabrda 1059-son "Uzluksiz ma'naviy tarbiya Konsepsiyasi"ni tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari qizlarni ijtimoiy faol shaxs sifatida tayyorlashda muhim ahamiyatga ega

Respublikamizda qizlarda ijtimoiy faollikni oshirish masalalari bo'yicha olimlardan F.Abdurahimova, Z.E.Azimova, O.Bo'riev, N.Dilova, M.Inomova, M.Quronov, Q.Q.Quronboev, U.Mahkamov, U.Q.Maqsudov, O.Musurmonova, A.Muxsiev, X.Tojiboeva, T.Egamberdieva va boshqalar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilgan.

Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) mamlakatlarida shaxsning ijtimoiy rivojlanishi muammosi Yu.P.Azarov, I.V. Bestujev-Lada A.S.Voronin, L.S.Vыgotskiy, L.M.Ivanova, N.S.Nalivkin, G.N.Nalivkina, S.P.Polyakovlar tomonidan o'rganilgan.

Xorijlik olimlardan R.Benedikt, K.Kusek, S.Morean, C.Dubois, P.Erny, R.Firth, M.Fortes, T.Fukutake, F.Gruber, I.Hilger va boshqalarning tadqiqot ishlarida qizlar tarbiyasi masalalari ko'tarilgan.

Jamiyatdagi odam bir necha bosqichlarda moslashib boradi. Ular o'zaro bog'liqdir. Bolaning avvalgi bosqichda olgan ko'nikmalari keyinchalik takomillashtiriladi va ijtimoiylashuvning boshqa xususiyatlarini paydo bo'lishiga asos bo'ladi.

1. Chaqaloqlik - bu bosqich chaqaloqning dastlabki 2 yilini qamrab oladi. Bu erda uning muhim kattalar bilan muloqoti muhim ahamiyatga ega, bu ijobiy his-tuyg'ularga bo'yalgan. Bola unga murojaatga javob berishni, salbiy va ijobiy his-tuyg'ularni ajratib olishni o'rganadi. Buni unga qattiq murojaat qilinganda qovog'ini burishidan ko'rish mumkin.

2. Erta bolalik (2 yoshdan 5 yoshgacha). Bola dunyoni faol o'rganadi, shu bilan birga ob'ektlar bilan ishlashni, ularni boshqarishni o'rganadi. Ijtimoiylashuv ota-onalar bilan to'g'ri muloqotda bo'ladi.

3. Maktabgacha yoshdagi bolalik (olti yildan etti yoshgacha). Ushbu davrdagi etakchi faoliyat o'yin faoliyati. Ammo bu bosqichda bola shaxsiyatining ijtimoiylashuvi jarayoni murakkab o'yin - rol o'ynash orqali sodir bo'ladi. Jamiyatning kichik a'zosi turli xil rollarni tayinlashni va o'ynashni o'rganadi. Ona bilan o'ynab, bola o'zini tutishni o'rganadi, uning ba'zi iboralarini takrorlaydi, "o'z" chaqalog'iga ko'rsatma beradi. Shu bilan u asosiy me'yorlar va qadriyatlarni, avvalambor, oilani qabul qila boshlaydi.

4. Erta maktab yoshi 7 yoshdan 11 yoshgacha davom etadi. Bola rivojlanishining ijtimoiy holati tubdan o'zgarib bormoqda. Bu davrda u hayot tajribasidan bilgan narsalarini qayta ko'rib chiqadi, olgan bilimlarini mustahkamlaydi. Ushbu yoshdagi sotsializatsiya xususiyatlari, shuningdek, bolaning hokimiyati o'zgarganligidan iborat. Yangi sharoitlarga moslashish jarayonida asosiy muhim kattalar o'qituvchidir. Bola u bilan teng asosda, ba'zan esa ota-onasidan ham ko'proq muloqot qiladi va o'zaro ta'sir qiladi.

5. O'smirlik davri (12-14 yosh). Yangi bilimlar yordamida, uning fikrini kontseptual fikrlash asosida shakllantirish, shuningdek, tengdoshlari bilan faol o'zaro munosabatlar, o'spirin jamiyat me'yorlari va talablariga o'rganishni davom ettiradi. Bu yoshda u ularni rad etishi yoki ularga to'liq bo'ysunishi mumkin.

6. 14 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan yoshlar. Ushbu bosqichda har bir o'g'il yoki qiz hayotida bir nechta muhim voqealar sodir bo'ladi. Bu balog'at yoshi, unda yoshlar kattalar dunyosiga aralashadilar; o'qishlarni yakunlash, shu bilan birga odam mustaqilroq bo'ladi. Ushbu davr dunyoqarashning shakllanishi, o'z qadr-qimmatining o'zgarishi va natijada o'z-o'zini anglashni hisobga oladi. Psixikada asosiy hayotiy tamoyillar, o'z-o'zini hurmat qilish, qadriyat yo'nalishlari etuk.

7. Kechki o'spirin (18-25 yosh). Shaxs mehnat faoliyatida faol ishtirok etadi. Ba'zilar o'qishni davom ettiradi, kasb-hunar egallaydi. Yoshlar asta-sekin jamiyatning ijtimoiy me'yorlarini o'rganadilar va qabul qiladilar, boshqalar bilan o'zaro aloqada bo'lishni, mehnat vazifalarini taqsimlashni va ularni bajarishni o'rganadilar. Shaxsiyat ijtimoiy va kasbiy jihatdan rivojlanadi.

8. Voyaga etish (25-65 yosh). Inson mehnat faoliyatida yaxshilanadi va o'z-o'zini tarbiyalash bilan shug'ullanadi.

9. Ishdan keyingi faoliyat (65 yosh va undan yuqori). Inson nafaqaga chiqadi, hayotning ba'zi natijalarini sarhisob qiladi. U o'zini turli yo'nalishlarda anglaydi (styuardessa, buvi, bobosi, o'zini o'zi o'qitish, professional masalalarda maslahat berish).

Shuni unutmaslik kerakki, jamiyatning asosiy tushunchasi kamdan-kam hollarda tuzatiladi, chunki bolalikka xos bo'lgan narsani keyinchalik qayta tuzish, ong ostidan chiqarib tashlash qiyin. Ijtimoiylashuv turlari birlamchi va ikkilamchi bilan cheklanmaydi. Jamiyatga moslashish muvaffaqiyatli (resotsializatsiya) va muvaffaqiyatsiz (dotsotsializatsiya) bo'lishi mumkin.

Sotsializatsiya – bu individning ijtimoiy muhitga kushilishi, ijtimoiy ta'sirlarni o'ziga singdirish va aktiv ravishda muloqat sistemasiga kirib borishi jarayoni bo'lib, quyidagi bosqichlarda amalga oshadi.

I-bosqich: Bola tugilgandan mehnat faoliyatini boshlaguncha bulgan davrni uz ichiga oladi.

II-bosqich: Mehnat faoliyati davri (insonning yetuklik davri).

III-bosqich: Mehnat faoliyatidan keyingi, karilik davri.

Ijtimoiylashuv natijalari - bu shaxsning jamiyatdagi o'zgaruvchan sharoitlarga moslashishning doimiy jarayoni bo'lib, har bir yangi bosqichda inson o'zgaradi, uning qiziqishlari va qadriyatlari o'zgaradi. Shuning uchun, bizga juda salbiy ta'sir ko'rsatmaydigan odamlar bilan o'zingizni o'rab olish muhimdir. Bolaning atrofidagi yangi sharoitlarga qanday moslashishini kuzatib borish, uning qiziqishlari rivojlanishiga ko'maklashish, qadriyatlarni singdirish, shuningdek, uning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvida faol ishtirok etish juda muhimdir.

REFERENCES

1. Nishanova Z.T., Alimova G.K. Psixologik xizmat .Psixokorreksiya.T.:—Ijod press nashriyoti. 2019-yil.
2. Маҳкамов, У., Жуманова, Ф., & Равшанов, Ж. (2020). БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИ ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА БОШҚАРИШГА ТАЙЁРЛАШ. *Academic research in educational sciences*, (3), 815-830.
3. Gaynazarova G.A. Actual Problems of Continuous Qualification Improving of Preschool Educational Institution Tutors // *Eastern European Scientific Journal*. Ausgabe, ISSN 2199-7977, DOI 10.12851/EESJ201808. – Germany, 2018.– №4 – Pp.104-109. (13.00.00; №3)
4. Ёзиева, У., & Абдиева, Ф. (2021). Maktabgacha ta'lim tashkiloti samaradorligini oshirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish muammolari. *Общество и инновации*, 2(11/S), 111-114.
5. Akramova, D. (2022). BO'LAJAK PEDAGOG-PSIXOLOGLARINING MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDAGI FAOLIYATI. *Science and innovation*, 1(B8), 322-326.
6. Eshchanova, G. (2022). MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDAGI ISLOHOTLAR SOTSALIZATSIYASI. *Science and innovation*, 1(B8), 561-564.